

Ivo Džinić

PASTORALNE SMJERNICE ZA RAD S RAZVEDENIMA I PONOVO CIVILNO VJENČANIMA POZIV NA DIJAKONIJSKO DJELOVANJE

Dr. Ivo Džinić, KBF u Đakovu
UDK: 25 : 265.5 [347.6 : 348.4]
Pregledni rad

U ovom radu riječ je o vrlo složenoj problematici konkretnog pastoralnog rada i ophođenja s osobama koje su doživjele neuspjeh u crkveno valjano sklopljenom braku, te su se nakon rastave i razvoda ponovno civilno vjenčale. O tome se u teološkim krugovima mnogo raspravlja i pokušava pronaći prihvatljiva rješenja, napose u kontekstu crkvene prakse, odnosno stege glede nepripuštanja osoba u drugom civilnom braku sakramentima pokore i euharistije. Ovaj rad polazi od toga da je stav Crkve s obzirom na nepripuštanje sakramentima za osobe u drugom, civilno sklopljenom braku, jasan, te se ovdje ne želi upuštati u tu diskusiju nego se želi ukazati na konkretne pastoralne mogućnosti jednog sustavnijeg rada s rastavljenima, razvedenima te ponovno civilno vjenčanim osobama. Ovdje se, dakle, ne radi prvenstveno o pitanju pastora sakramenata nego o dijakoniji, odnosno o pomoći i služenju onima koji se nakon rastave i razvoda nalaze u teškoj životnoj situaciji. Pri tome se crkvenim djelatnicima, napose župnicima, predlaže uvid u situaciju s obzirom na broj i konkretnu životnu i vjersku situaciju takvih vjernika, te nastojanje da se s tim vjernicima stupi u kontakt i da ih se pokuša, koliko to pastoralne mogućnosti dopuštaju, integrirati u život crkvenih zajednica.

Ključne riječi: rastavljeni, razvedeni i ponovno civilno vjenčani, pastoralno djelovanje, osobni razgovor, integracija, zajedništvo, dijakonija.

Uvod

Iz jednog kvalitativnog istraživanja, provedenog u obliku intervjua s rastavljenim osobama i s osobama koje su se nakon rastave i razvoda ponovno civilno vjenčale, na pitanje „Što mislite na koji

bi Vam način Crkva kroz župnu zajednicu mogla pomoći?“ jedna je osoba odgovorila: „Mislim da bi trebalo nešto učiniti, da li od strane župnika, župne zajednice, od strane članova nekih molitvenih grupa ili drugih župnih krugova, ne znam! Ali do sada nam nitko, nitko nije posvetio ni malo pažnje, niti s nama o tome razgovarao. Nitko nas nije pitao kako nam je, što smo proživljavali. Imali smo dosta svećenika koje smo poznavali. Ulazili su u kuću i izlazili, ali nikad nam nitko nije postavio pitanje o tome. Ja dapače volim što vi to pitate, meni je drago. Ja se ničega toga ne stidim. To je moj život, a ničiji život ne može biti idealan. Ja bih volila da naša župna zajednica nešto učini, ili možda biskupijska zajednica, ne znam na kojoj razini, da li na nivou dekanata, stvarno ne znam. Međutim pretpostavljam da ima još parova u našem dekanatu i da ima još ovakvih slučajeva kao što smo mi, koji su isto tako u drugom, pa možda i u trećem braku. Volila bih da nam se nekad samo riječima pomogne, da se malo i sami oplemenimo i da malo dobijemo duhovne snage. Jer bez duhovnoga se ne može živjeti. Ja se jako molim, da se ne molim pukla bih. (...) To bi trebala naša zajednica, ta naša Crkva, jer nismo svi isti, nismo se svi rastali radi toga da bi, s oprostjenjem, živjeli kako danas mnogi ljudi žive.“¹

Već ovaj citat dovoljno uvodi u svu problematiku rastavljenih, razvedenih i ponovno civilno vjenčanih brakova, koja je u Crkvi općenito postala vrlo aktualna. S obzirom na sve višu stopa razvoda i njihovih posljedica i u Hrvatskoj, isto se može ustvrditi i za našu mjesnu Crkvu. Ni sami vjernici nisu u tom smislu izuzeti nego pošast rastave i razvoda brakova sve više zahvaća i vjerničke krugove, na što je već ukazao i papa Ivan Pavao II. u Apostolskoj pobudnici *Familiaris consortio*.² Nakon rastave i razvoda braka neki se odlučuju na ponekad i herojsko djelo samačkog života, odnosno nastavljaju živjeti sami ili sa svojom djecom ne ulazeći, ponekad i iz čisto

1 Istraživanje je provedeno u okviru rada na doktorskoj disertaciji i objavljeno u: Ivo DŽINIĆ, *Pastoral s rastavljenima te rastavljenima i ponovo civilno vjenčanima u Hrvatskoj. Izazov za dijakoniju u Crkvi*, Biblioteka „Diacovensia“, Đakovo, 2006. Cijeli se ovaj tekst uglavnom bazira na tom radu.

2 Usp. IVAN PAVAO II., Apostolska pobudnica *Familiaris consortio*, Dokumenti 64, KS, Zagreb, 1997., br. 83; Stipe NIMAC, Pastoralno djelovanje u neredovitim situacijama prema «Familiaris consortio», u: *Bogoslovska smotra*, 69 (1999.), 2-3, str. 407-425.

vjerskih motiva, u drugi brak. Drugi, pak, ulaze u novi civilno sklopljeni brak što, s obzirom na kršćanski nauk o nerazrješivosti ženidbe, predstavlja još veću poteškoću. Svjesni toga kršćanskog nauka, događa se često da se mnogi takvi, nekada možda i vrlo angažirani vjernici, povlače iz života župne zajednice, bilo zbog osjećaja izopćenosti iz Crkve bilo zbog žaljenja što ta njihova odluka o ulasku u drugi brak u Crkvi ne nailazi na razumijevanje.

Pitanja oko teme rastave, razvoda i ponovne civilne ženidbe tište danas ne samo rastavljene i razvedene i ponovno civilno vjenčane vjernike nego i mnoge svećenike u pastoralnoj praksi, koji se uvijek iznova sučeljavaju s ovom problematikom, gdje doista nije uvijek lako povezati istinu o nerazrješivosti braka s istinom o Božjoj ljubavi i milosrđu.

Činjenica je da problematika velikog broja takvih vjernika u Crkvi postoji, te da su pastoralni djelatnici pozvani činiti sve što je moguće kako bi se tim vjericima pomoglo, svakako, uvažavajući jasan kršćanski nauk o nerazrješivosti ženidbe. Pastoralnih mogućnosti ima sasvim dovoljno, a njihovo će ostvarenje najviše ovisiti o dobroj volji i angažmanu samih pastoralnih djelatnika.

Nakon Apostolske pobudnice *Familiaris consortio* u svim se relevantnim crkvenim dokumentima, i dokumentima pojedinih biskupa ili biskupskih konferencija,³ nastoji potaknuti kako pastoralne djelatnike tako i sve kršćanske vjernike da rastavljenim, razvedenim i ponovno civilno vjenčanima omoguće da osjete Kristovu i ljudsku bliskost cijele Crkve. Na toj je liniji i Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj,⁴ koji je u nekim svojim segmentima još više konkretizirao na kakav su suživot u crkvenim zajednicama razvedeni i ponovno civilno vjenčani vjernici pozvani. Posebno se od pastoralnih djelatnika očekuje da Direktorij prouče i da, ponajprije, *među* vjericima, a onda i *sa* vjericima neprestano doprinose stvaranju

3 Ovdje ukazujemo samo na Zajedničko pismo biskupa Gornjorajnske crkvene pokrajine za dušobrižništvo razvedenih i razvedenih pa ponovno vjenčanih vjernika, koje je i na razini opće Crkve izazvalo mnogo pozornosti, kao i odgovor Kongregacije za nauk vjere na ovo pismo. Cijela korespondencija u: Pero ARAČIĆ (uredio), *Obitelj u hrvatskoj – stanje i perspektive* (Zbornik radova Studijskih dana u Đakovu, 20.-22. 10. 1994.), Đakovo, 1995., str. 156.-192.

4 HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, KS, Zagreb, 2002.

ozračja u kojem će se izbjegavati svaki oblik osude i marginaliziranja vjernika koji žive u drugom, civilnom braku. Ni rastavljeni ni razvedeni pa ponovno civilno vjenčani vjernici ne bi smjeli imati osjećaj da su samo na temelju njihova sadašnjeg životnog stanja promatrani kao «javni grešnici». Daleko bi ih više trebalo ohrabriti, da iz sadašnje situacije, s obzirom na vjerski život, učine sve što je moguće kako bi sebe sve više otvarali djelovanju milosti.⁵ Upravo im u tome svojom podrškom pastoralni djelatnici i svi drugi vjernici u crkvenim zajednicama mogu puno pomoći.

1. Pastoralno djelovanje s rastavljenim te razvedenim i ponovno civilno vjenčanima

U radnim materijalima za studijsko zasjedanje o pastoralu s rastavljenima i razvedenima pa ponovno civilno vjenčanima, u okviru održavanja Biskupijskog foruma Bečke nadbiskupije (1988.-1992.), određena su neka načela za ispravno pastoralno djelovanje s osobama koje su se našle u takvoj životnoj situaciji. Ondje se kaže da pastoral s rastavljenima i razvedenima pa ponovno civilno vjenčanima mora: (1) biti orijentiran prema evanđelju; (2) ustrajati u teološkoj refleksiji; (3) konkretizirati opće crkvene smjernice; (4) uzimati u obzir opravdana očekivanja ljudi; (4) senzibilizirati za korištenje svih dušobrižničkih mogućnosti i (5) poštivati granice odgovornoga pastoralu.⁶

Iako ove smjernice već dovoljno govore same po sebi, ipak se samo ukratko želim na njih osvrnuti i malo ih pojasniti.

(1) Što to znači da pastoral s rastavljenima i razvedenima pa ponovno civilno vjenčanima prije svega mora biti orijentiran prema evanđelju? To znači da su za taj pastoral (kao zapravo i za svaki drugi!) mjerodavni Isusova riječ, volja i primjer, odnosno njegov «pastoral» mora vrijediti kao mjerilo.⁷ Isus ni u jednom trenutku ne

⁵ Helmut KRÄTZL, *Dramatisches Ringen um die rechte Pastoral an wiederverheirateten Geschiedenen*, u: ISTI, *Neue Freude an der Kirche*, Tyrolia-Verlag, Innsbruck-Wien, 2001., str. 203.

⁶ Usp. *Grundsätze der Geschiedenenpastoral*, Radni materijali za Studijsko zasjedanje o pastoralu rastavljenih u Austriji od 15. listopada 1992., str. 1.

⁷ Usp. Hans WERNERS, *Der Seelsorger in der Spannung zwischen biblischer Weisung und Erfahrung der betroffenen Gläubigen*, u: Theodor SCHNEIDER (ur.), *Geschieden, Wiederverheiratet*,

dopušta nikakvu sumnju glede uputa o nerazrješivosti braka, utemeljenih u teologiji stvaranja (usp. Mt 5, 13-32; 19, 3-9; Lk 16, 16-18; Mk 10, 2-10; 1 Kor 7, 10-11).⁸ Međutim, on nije kraljevstvo Božje naviještao samo riječima nego je i svojim djelovanjem učinio da se ono može iskusiti. Njegovo ponašanje, primjerice prema preljubnici na Jakobovu zdencu (usp. Iv 7, 53-8, 11), treba razumjeti kao praktičan komentar njegova govora o kraljevstvu Božjem.⁹ On se ophodi s njom vrlo ljubazno i štiti ju.

Upravo takvo Isusovo ponašanje treba biti model i primjer za crkveno pastoralno djelovanje danas, i to na poseban način kada je riječ o razvedenima i ponovno civilno vjenčanima. Glavno je pitanje koje se pritom nameće kako pomoći čovjeku koji nije uspio u braku iskusiti Božje milosrđe, a da se pritom ne izda božanske zahtjeve o nerazrješivosti braka.¹⁰ Naime, obje temeljne Isusove zasade, i istina o nerazrješivosti braka i istina o Božjoj ljubavi prema svakom čovjeku, ne smiju se smetnuti s očiju. Iz toga se može izvesti da je pastoral s razvedenima i ponovno civilno vjenčanima zapravo pastoral milosrđa, ali i pastoral istine, ne pastoral straha nego nade. To bi trebao biti pastoral traženja konkretne osobe ili više njih, odnosno pastoral koji u duhu poštovanja prihvaća konkretnoga čovjeka kakav jest, tamo gdje on stoji, i s njime izabire put koji je njemu primjeren, ali koji je put koji nekamo smjera.¹¹ Samo takvo pastoralno djelovanje bilo bi u Isusovu duhu.

(2) Osim usmjerenju prema evanđelju kao osnovnom i glavnom načelu pastora s rastavljenim, te razvedenim i ponovno civilno vjenčanima, potrebno je ustrajati i u teološkoj refleksiji, odnosno studiozno se neprestano baviti ovom problematikom, iščitavajući relevantne crkvene tekstove i teološke diskurse. Za pastoralnu praksu važno je poznavanje crkvenih smjernica za pastoral s tim osobama, kako bi ih pastoralni djelatnici nastojali ostvarivati u vlastitom pa-

---

Abgewiesen?, *Questiones Disputatae*, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1995., str. 23.

8 Usp. Hubert FRANKENMÖLLE, *Ehescheidung und Wiederheiratung von Geschiedenen im Neuen Testament*, u: *Isto*, str. 31.

9 Usp. *Isto*, str. 40-43.

10 Usp. Athanasius POLAG, *Die Beziehung der Katholiken zur Kirche nach dem Scheitern einer Ehe*, u: *Isto*, str. 11.

11 Usp. Josef HEINZMANN, *Wenn Geschiedene an die Kirchentür klopfen...*, Kanisius Verlag, Freiburg, 1994., str. 25.

storalmom djelovanju i u konkretnoj crkvenoj zajednici, pazeći na granice odgovornog pastorala.

(3) I opće crkveno-pastoralne smjernice zahtijevaju glede rastavljenih, razvedenih i ponovno civilno vjenčanih vjernika odgovoran pastoral. U već spomenutoj Apostolskoj pobudnici *Familiaris consortio* u broju 83 papa Ivan Pavao II. potiče crkvenu zajednicu da podupire rastavljene osobe, da im očituje poštovanje, solidarnost, razumijevanje i konkretnu pomoć, a u broju 84 potiče pastire i cijelu zajednicu vjernika da pomognu razvedenima koji su se ponovno civilno vjenčali i da učine sve kako se ovi ne bi osjećali odijeljenima od Crkve, jer kao krštenici mogu, dapače i moraju, sudjelovati u njezinom životu. Na sličan način poručuju i hrvatski biskupi u Direktoriju za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj (br. 62 i 63). Papa, kao i naši biskupi, poziva na više solidarnosti s takvim vjernicima, kako bi im se omogućilo što bolje sudjelovanje u životu Crkve, odnosno jedne župne zajednice.

(4) Jedno od načela odgovornog pastorala s rastavljenim, razvedenim i ponovno civilno vjenčanim vjernicima jest i uzimanje u obzir opravdanih očekivanja tih ljudi. Dobar i nužan početak svakog pastoralnog djelovanja, pa tako i s ovim vjernicima, jest (u)poznavanje konkretne situacije budnim oslušivanjem. Iz već spomenutog kvalitativnog istraživanja s tim osobama, vidljivo je nekoliko bitnih elemenata koji mogu biti korisni za jedan kvalitativan i odgovoran pastoralni rad s tim osobama:

- Mnogi se od njih osjećaju odjeljenima od Crkve. Oni pri tome misle posebno na nepripuštanje sakramentima euharistije i ispovijedi, te preko toga gledaju cijelu svoju životnu situaciju u odnosu na Crkvu. To je prva i možda i najvažnija polazna točka kad je riječ posebno o pastoralu razvedenih i ponovno civilno vjenčanih.
- Rastavljeni i posebno razvedeni pa ponovno civilno vjenčani ne poznaju dovoljno svoju situaciju u Crkvi. Kao što je upravo spomenuto, oni na osnovi nepripuštanja sakramentima dolaze do zaključka da su odjeljeni od Crkve, što zapravo nije istina.

- Iako bi to rado učinile, te osobe često ne znaju gdje mogu tražiti pomoć u svojoj životnoj situaciji, odnosno gdje ju mogu pronaći. Vjerojatno je razlog tome i činjenica da nemamo dovoljno onih institucija (savjetovališta) na koje se ovi ljudi mogu obratiti, ili ove nisu dovoljno predstavljene u javnosti.
- Vidljivo je da je rastava braka uvijek teško iskustvo. Posebno je rastava teška za one ljude koji su cijelo vrijeme živjeli u uvjerenju kako je njihov brak sasvim solidan, ali ih je njihov bračni partner jednostavno napustio.
- Djeca iz rastavljenih brakova na poseban način dramatično proživljavaju rastavu svojih roditelja. Rastava roditelja višestruko se negativno odražava na život djece.
- Djecu iz rastavljenih brakova treba promatrati kao svojevrsan subjekt pastoralnog djelovanja Crkve. Jer kao što je već spomenuto, djeca doživljavaju rastavu svojih roditelja jako dramatično i teško, na poseban način ako u braku svojih roditelja nisu nikada trpjeli ili su brak svojih roditelja uvijek pozitivno doživljavali.
- Mnogi od rastavljenih i razvedenih pa ponovno civilno vjenčanih ne osjećaju se ugodno u svojim župskim zajednicama. Negativna iskustva s ljudima iz vlastitih župskih zajednica posebno su bolna. Neki bi od njih htjeli i aktivnije sudjelovati u životu svoje župske zajednice, ali su zbog neukusnih i ponižavajućih primjedbi često od drugih vjernika obeshrabreni.
- Mišljenja su da im iskustvo rastave braka predstavlja za vlastiti život i vlastitu vjeru i određeno obogaćenje. Neki su od njih i uvjerenja da bi to njihovo iskustvo moglo biti i za Crkvu u njezinom pastoralnom djelovanju obogaćujuće, te da bi ih ona mogla i trebala i iskoristiti. U ovom kontekstu neki ukazuju konkretno na pripremu mladih za brak, te na pastoral posebno onih brakova koji su zapali u neku krizu.

Iz svega ovoga može se iščitati važnost i nužnost razvoja jednog dobro organiziranog pastora s rastavljenim te razvedenim i ponovno civilno vjenčanim osobama.

2. Konkretna smjernice za pastoral na župnoj razini

U sljedećim recima predlažu se neki početni koraci jednog sustavnog pastoralna s razvedenima i ponovno civilno vjenčanima.

2.1. Uspostava komunikacije

Budući da se mnogi nakon rastave povlače iz župnog života, ponekad je teško doći do njih i uspostaviti komunikaciju s njima. Pridobiti ih na razgovor moglo bi se pismom župne zajednice upućenim dotičnima. Takvo pismo može napisati župno vijeće ili njegovi članovi odgovorni za promicanje pastoralna braka i obitelji u župi. Jedno takvo pismo treba biti formulirano tako da stvarno odgovara situaciji dotičnih.¹²

Neki svećenici običavaju jednom godišnje svim vjernicima u župi napisati pismo. U takvom pismu moglo bi se mirne duše obuhvatiti i teme rastave/razvoda/ponovne ženidbe i potaknuti razgovor o tome, kako bi se i time svi vjernici senzibilizirali za ovu problematiku, te posebno za poteškoće dotičnih.

O temi rastave/razvoda/ponovne ženidbe može se također koji put iscrpno raspravljati i razgovarati i na sjednici župnog pastoralnog vijeća. U okviru toga zasjedanja mogle bi nastati i neke ideje za konkretan pastoralni rad s dotičnima. Time bi neki bili ohrabreni stupiti u razgovor s dotičnima, kojima je ponekad lakše porazgovarati s nekom poznatom osobom iz svoje okoline.

U mnogim župnim zajednicama postoje i župni listovi koji se vjernicima šalju ili dijele kako bi im se priopćile informacije o aktivnostima iz župnog života. I preko tih listova može se zajednica senzibilizirati za tu problematiku i može se na tom putu doći do nekih od njih. U njima se, na primjer, može napisati članak o ovoj temi. Najbolje bi bilo da o tome progovore osobe koje se s teškom sudbinom rastave i razvoda uspješno nose uz pomoć drugih vjernika.

Cilj svih tih aktivnosti i susreta na župnoj razini jest stvaranje klime u jednoj župnoj zajednici, u kojoj će se razvedeni i ponovno civilno vjenčani vjernici osjećati prihvaćenima i poštivanima kao

¹² Neki primjeri jednog takvog pisma u: Paul M. ZULEHNER, *Scheidung – was dann?*, Patmos Verlag, Düsseldorf, 1983., str. 26 i 49-51.

punovrijedni kršćani. Njihova prisutnost može pridonijeti i obogaćenju župnoga života, ukoliko se njihova životna iskustva uzimaju u obzir, te ih se integrira učeći iz tih njihovih iskustava.

2.2. Liturgijske molitve i senzibilizacija nedjeljnih sudionika bogoslužja

Može se pretpostaviti da mnogi razvedeni i ponovno civilno vjenčani dolaze redovito nedjeljom na misu. Takvi očekuju od svećenika ponekad riječ ohrabrenja i utjehe. Stoga je nužno i različitim liturgijskim slavljinama voditi računa o pastoralnim mogućnostima s takvim vjernicima. Potrebno je koji put i u propovijedi tematizirati problematiku rastave i razvoda brakova. Jedna razvedena i ponovno civilno vjenčana osoba napisala je o svojim iskustvima s propovijedima sljedeće: „Svećenik je na nedjelju Caritasa imao riječi za svakoga, ali ni jedan jedini put nisam s propovjedaonice čuo riječ utjehe i poruku ljubavi za mnoge kršćanske obitelji koje žive ili dijele bol neuspjeloga braka. (...) Ispravno je da postoje pravila, ispravno je da postoje norme, ali moralo bi isto tako biti ispravno imati dobru riječ, znak ne samo za bolesne, strance itd. nego i za one koji žive u zajedništvu Crkve, koji nastoje biti dobri kršćani, iako im nije uspjelo u prvom braku ostati zajedno, i koji su onda imali sreću i milost pronaći ‘pravoga čovjeka’.“¹³ Taj citat jasno pokazuje koliko je za dotične važna povremena riječ utjehe i ohrabrenja, posebno ako dolazi s propovjedaonice. Takve su riječi posebno značajne za one koji se i u svojem drugom, civilno sklopljenom braku iskreno trude živjeti kršćanski. Tako je, uz ideal koji se zastupa, potrebno progovoriti i o neuspjehu brakova, i tako pridonijeti oslikavanju stvarnog stanja, koje nije uvijek idealno. Takav bi pristup pomogao da se brak i obitelj shvate kao dinamičan proces, koji treba napredovati prema sve kvalitetnijem i skladnijem braku i obitelji, a što se uvijek djelomično postiže.¹⁴

13 *Das seelsorgliche Gespräch mit wiederverheirateten Geschiedenen*, Pastoralni ured biskupije Bozen-Brixen, Bozen, 1998., str. 5. (Web: www.ecclesiabz.com/ehfamilie/PDFDateien/Geschiedenenpastoral.pdf)

14 Usp. Lorenz WACHINGER, *Geschiedene begleiten*, Grünewald, Mainz, 1995., str. 98.

Smisleno je i u molitve vjernika integrirati problematiku razvedenih i ponovno civilno vjenčanih vjernika. U molitvi vjernika, koja je suosjećajno formulirana, mogu se spomenuti nevolje tih ljudi. Zasada u službenim liturgijskim knjigama molitava vjernika u Hrvatskoj ima vrlo malo molitava za brakove i obitelji, a za razvedene i ponovno civilno vjenčane vjernike gotovo ih nema.¹⁵

2.3. Pastoral osobnog razgovora

Iskustvo rastave i razvoda braka uvijek ostavlja teške posljedice kod osoba koje su to doživjele. I zato takvi trebaju pomoć da bi na neki način „proradili“ svoju prošlost. Upravo u tom kontekstu osobni dušobrižnički razgovor može uvelike pomoći.¹⁶

Ponekad dušobrižnički razgovor s kompetentnom i osobom od povjerenja može biti od velike pomoći za novu orijentaciju u životu tih ljudi. Razgovorom je moguće pomoći razvedenim osobama kod odabiranja odluke, upustiti se u novi civilni brak, iako su već jednom imali loša iskustva, ili nastaviti živjeti sami. Uz to dolaze još i djeca iz prethodnog braka, koju treba uvažiti kod te odluke o novom početku, jer su i ona uključena u novu obiteljsku situaciju. U jednom takvom razgovoru potrebno je ukazati tim osobama na oprez kada je u pitanju razvoj nove veze, budući da nagla odluka nerijetko opet dovodi do novog razočaranja. S druge pak strane, dušobrižničko praćenje razgovorom može i ohrabriti razvedene, da se olako ne upuštaju u novu vezu i da pruže svjedočanstvo vjernosti i kršćanske dosljednosti, prema uputama spomenute Apostolske pobudnice *Familiaris consortio*.¹⁷

Pastoralom razgovora osobama koje su doživjele brodolom u svojem bračno-obiteljskom životu omogućuje se da bolje upoznaju svoj položaj u Crkvi. Već je spomenuto da se mnogi od njih često osjećaju isključenima iz Crkve, a što zapravo nije istina. Razvedeni i ponovno civilno vjenčani vjernici često promatraju čitavu svoju situ-

15 Usp. *Sveopće molitve vjernika za Nedjelje A,B,C, i Svetkovine, Blagdani i posebni dani*, sv. 1 i 2, KS, Zagreb, 1995.; *Sveopće molitve vjernika za svagdane*, Svesci 1 i 2, KS, Zagreb, 2000. Detaljnije vidi: Pero ARACIĆ, *Odgovornost Crkve za pastoral obitelji*, u Riječki teološki časopis, 14(2006.) 2, str. 483-504, o ovome 498-499.

16 Usp. Josef HEINZMANN, *nav. dj.*, str. 30.

17 Usp. IVAN PAVAO II., *nav. dj.*, br. 83.

aciju s obzirom na Crkvu preko nepripuštanja sakramentima pokore i euharistije. Dušobrižnički razgovor može bitno pridonijeti tome da im se razjasni njihova situacija glede toga i da ih se ohrabri na (daljnji) suživot i angažman u crkvenoj zajednici prema okolnostima u kojima se ovi nalaze. Upravo im se dušobrižničkim razgovorom i pruža osjećaj da ih se prihvaća i ozbiljno razumije. Na vidljiv im se način daje do znanja da u Crkvi i jednoj konkretnoj crkvenoj zajednici i dalje imaju svoje mjesto. Pastoralni će djelatnik nastojati pri tome pokazati osobno suosjećanje i vlastitu brigu za dobro tih osoba.

U pastoralu razgovora pastoralni djelatnik ne smije, pak, pobuditi pogrešan dojam da se pritom radi o sakramentu pokore ili nekom službenom pripuštanju sakramentima. S druge strane, tim osobama treba također biti jasno da se u razgovoru ne radi o tome da se izrekne zabrana pričesti nego da se zadnja odluka o vlastitoj dispoziciji za primanje pričesti uvijek donosi u osobnoj savjesti, koja dakako zna za cjelokupni sklop problema i odgovarajuće je informirana i formirana.¹⁸ U razgovoru dušobrižnik treba dotičnome pomoći doći do takve odluke savjesti, za koju je dotična osoba sama odgovorna pred Bogom, i pružiti joj osjećaj da s tim velikim problemom nije ostavljena sama.

Napokon, osobni dušobrižnički razgovor s razvedenim i ponovno civilno vjenčanim osobama važan je i stoga što je u takvom razgovoru moguće naslutiti je li prvi brak valjano sklopljen i postoje li temelji za pokretanje parnice pred crkvenim sudištem za proglašenje ništavosti braka. U slučaju dvojbe može se preporučiti razgovor s nekom osobom iz određenog biskupijskoga crkvenoga sudišta.

2.4. Integracija takvih vjernika u život crkvene zajednice

Osim pastoralu osobnog razgovora i s time povezanog pastoralnog praćenja konkretnih osoba, kada se radi o pastoralu razvedenih pa ponovno civilno vjenčanih osoba, potrebno je ukazati na vrlo

¹⁸ Usp. *Das seelsorgliche Gespräch mit wiederverheirateten Geschiedenen*, nav. dj., str. 19; BISKUPI Gornjorajnske crkvene pokrajine, *Zur seelsorglichen Begleitung von Menschen aus zerbrochenen Ehen, Geschiedenen und Wiederverheirateten Geschiedenen*, Freiburg-Mainz-Rottenburg-Stuttgart, 1993., str. 30-31.

važnu ulogu crkvenih zajednica u tome. To je drugo težište odgovornog pastoralna s tim osobama.

Ovdje treba podsjetiti na zahtjeve iz Apostolske pobudnice *Familiaris consortio*, u kojoj se potiče pastoralne djelatnike i cijelu zajednicu vjernika na to da učine sve kako se razvedeni, iako žive u novoj vezi, ne bi osjećali odvojenima od Crkve nego kako bi, kao krštenici, mogli sudjelovati u njezinu životu, jer su zapravo na to i obvezni.¹⁹ Pobudnica opominje vjernike da pokažu više solidarnosti s tim osobama, da im se treba pomoći sudjelovati u životu Crkve i vlastite župne zajednice. Razvedeni pa ponovno civilno vjenčani, dakle, trebaju osjetiti kako im drugi vjernici, bez predrasuda, nastoje pomoći. Tako bi stekli osjećaj da su prihvaćeni i poštovani u svojim župnim zajednicama. Isusovo bi ponašanje, u smislu „Postavite čovjeka u sredinu!“ (Mk 3, 3), trebalo i u svezi s time biti putokazom i osnovom crkvenog djelovanja.²⁰

Razvedeni i ponovno civilno vjenčani traže u svojim župnim zajednicama svoje mjesto. Zajedništvo vjernika zasigurno bi im pomoglo da se bolje snađu u svojoj teškoj životnoj situaciji. U tom smislu može se reći da neuspjeh brakova često nije stvar samo bračnih drugova nego da i crkvene zajednice snose za to određenu odgovornost, barem u smislu propusta ili nebrige.²¹ Bračni drugovi, koji osjećaju da su u svojim poteškoćama i problemima ostavljeni sami, traže u većini slučajeva, ponekad i prebrzo, izlaz u rastavi i razvodu. Stoga tim bračnim parovima koji dolaze u krizu treba ponuditi kvalitetno savjetovanje u savjetovalištim za brak i obitelj, a ako unatoč svemu krizu ne prebrode, pružiti im osjećaj da u crkvenoj zajednici imaju svoje mjesto kao i prije.

Što se tiče odgovornosti kršćanskih zajednica u pastoralu s razvedenim i civilno ponovno vjenčanim, vrijedi načelo da se dotičnima u njihovoj župnoj zajednici pruži osjećaj da su na svim bogoslužjima i crkvenim događanjima jednako dobrodošli kao svi drugi članovi njihove župne zajednice. Da bi se taj cilj postigao, župna

19 Usp. IVAN PAVAO II., *nav. dj.*, br. 84.

20 Usp. Josef HEINZMANN, *nav. dj.*, str. 48.

21 Usp. *Pastoral mit wiederverheirateten Geschiedenen*, u: *Beilage zu den Informationen des Pastoralamtes der Diözese Linz*, Linz, 1986., str. 10.

zajednica treba biti spremna pokrenuti strpljiv proces razvoja da se prekine i nadvlada tradicija prema kojoj su takve osobe bile diskriminirane i marginalizirane. Zajednice će preko svojih dušobrižnika biti pripravljene da se prema dotičnima ponašaju ispravno, pri čemu je istodobno riječ i o milosrđu i o istini, tako da kršćani znaju da je riječ o stavu koji odgovara i Isusovoj riječi i njegovu primjeru.²² Svaka je jednostranost zapravo izdaja „cijelog“ Isusa. Naime, tko se samo oslanja na riječ o nerazrješivosti, u opasnosti je da postane nečovječan i nemilosrdan. A tko, s druge strane, propagira milosrđe bez objavljenih istina, riskira da se potkopa kršćansko uvjerenje o velikom značenju trajne partnerske ljubavi. U zajednici koja se trudi oko ravnoteže istine i milosrđa teško će biti kakvih poteškoća s tim osobama. Rastava i razvod, koje netko ima iza sebe, neće se osuđivati isključivo samo kao ustanak protiv Božjega reda nego će se uzimati u obzir kao bolna kob.²³

Da bi se razvedeni i ponovno civilno vjenčani osjećali (i dalje) dobrodošlima u svojim crkvenim zajednicama, nužno je ondje stvoriti odgovarajuću klimu za to, između ostaloga, stalnim oblikovanjem svijesti: „Pastoral koji se obraća razvedenima i ponovno vjenčanima nastoji pratiti te ljude tako da opet nađu svoje mjesto u zajednici. U župama budi i promiče svijest da razvedeni i ponovno oženjeni i nadalje pripadaju župnoj zajednici i da smiju sudjelovati u njezinu životu. Pridonosi tome da među braćom kršćanima nastane klima razumijevanja i solidarnosti, u kojoj i razvedeni i ponovno oženjeni mogu živjeti i dalje se razvijati. Na taj će način ta zajednica doživjeti da su iskustva razvedenih i ponovno civilno vjenčanih za sve važna i vrijedna.“²⁴

U tom smislu trebali bi svi, posebno aktivni članovi župne zajednice, pridonijeti tome da u njihovoj župnoj zajednici nastane klima u kojoj svi ljudi mogu naći dio svoga doma i zavičaja. Nakon razvoda dotični često odlaze u određenu izolaciju, uvjereni da

22 Usp. Bernhard LISS, *Kriche und Geschiedene*, u: Dolores BAUER, Franz HORNER, Peter KRÖN (ur.), *Wir sind Kirche – sind wir Kirche?*, Otto Müller Verlag, Salzburg, 1988., str. 193-194.

23 Usp. Bernhard LISS, *Krise – Scheidung – Neubeginn: Pastorale Erfahrungen in einer menschenfreundlichen Kirche*, Echter Verlag, Würzburg, 1990., str. 36-37.

24 *Auf dem Weg mit Geschiedenen und Wiederverheirateten in Kirche und Pfarrei*, Odbor za partnerstvo-brak-obitelj, St. Gallen i Genf, 1994., str. 17-18.

njihova prisutnost i njihov angažman u župnoj zajednici i crkvenim skupinama više nisu poželjni. Članovi tih skupina i krugova trebali bi dotične aktivno pratiti i podržavati njihovu povezanost s drugim članovima župe. Trebali bi se svjesno obratiti dotičnima, motivirati ih na razgovor sa svećenikom, pozivati ih na razna događanja u župi, ali i ohrabriti na dragovoljnu suradnju ili neki određeni zadatak u zajednici. Pritom ne bi trebalo izražavati nikakvu susretljivu sućut, jer ih to može degradirati i odbiti. Odlučujuće je da oni u svojoj situaciji budu shvaćeni ozbiljno i bez predrasuda i da se poštuje njihovo pravo na ljudsko i kršćansko dostojanstvo.

2.5. Izdvojeni pastoralni susreti

Jedna daljnja važna točka za uspješan pastoral s razvedenim i ponovno civilno vjenčanim vjernicima jest i organiziranje različitih susreta kako za njih same tako i njihovo uključivanje u sve druge susrete koji se organiziraju za vjernike na dekanatskoj ili župskoj razini. Takvi regionalni susreti, kao npr. vikendi za razvedene i ponovno civilno vjenčane ili duhovna obnova za takve u jednom domu za duhovne vježbe ili samostanu, mogla bi biti dobrom prilikom da se ti ljudi zajedno nađu, porazgovaraju i sebe izreknu. To je i prilika da se jedni s drugima solidariziraju i da si pomognu barem ublažiti, ako ne i potpuno prevladati, osjećaj neprihvaćenosti i isključenosti.

Neke pastoralne smjernice o pastoralu razvedenih i ponovno civilno vjenčanih ukazuju ipak na to da sve te osobe ne bi trebalo posebno izdvajati. Jer oni zapravo ni ne žele biti izolirani nego bi htjeli u zajedništvu sa svim zainteresiranima sasvim otvoreno razgovarati o mnogim pitanjima. Ako se želi slijediti ove smjernice, bilo bi dobro te tzv. „izdvojene“ aktivnosti organizirati radije na dekantskoj razini kako bi se krug sudionika proširio. Jer ako bi se takvi susreti organizirali samo na razini jedne župe, gdje se mnogi od njih više-manje poznaju (pogotovo u seoskim župama!), teško je očekivati da će se onda jedni drugima potpuno otvoriti. U svakom slučaju važno je da ipak ima i takvih aktivnosti na koje će biti pozvani samo rastavljeni i razvedeni pa ponovno civilno vjenčani.

Na župnoj je razini za jedan odgovorni pastoral s tim osobama važno da ih se ohrabri i pozove na suradnju u župnoj zajednici. Svi pozivi na bilo koje župe aktivnosti trebaju biti usmjereni i na rastavljene te na razvedene i ponovno civilno vjenčane, kako ih se ne bi već unaprijed izoliralo. Njihova životna iskustva mogu biti za Crkvu, posebice u području pripreme mladih za brak, veliko obogaćenje, jer upravo oni imaju u tom pogledu često bitno za reći i mogu iskazati osobno svjedočanstvo.

2.6. Rastava – izazov za dijakoniju u Crkvi

Iako su sve ove smjernice za pastoral s razvedenim i ponovno civilno vjenčanima već same po sebi poziv na dijakonijsko djelovanje, odnosno na brigu i služenje, kako pojedinih vjernika tako i cijele kršćanske zajednice, osobama koje su u svojem bračnom i obiteljskom životu doživjele pad, potrebno je ukazati i na još konkretnije oblike kršćanskog služenja, pri čemu se pastoralno djelovanje s dotičnima predstavlja kao pravi izazov za dijakoniju u Crkvi.

Dogodi se, naime, ponekad da neke osobe nakon rastave upadnu i u materijalnu i financijsku krizu i da im je potrebna konkretna pomoć. Mnogo je puta to slučaj kod razvedenih žena, a nerijetko i kod muškaraca, koji nakon razvoda ostaju sami ili sami sa svojom djecom. Vrlo često, pogotovo neposredno nakon rastave i razvoda, ostaju bez financijskih izvora ili bez ikakve financijske potpore. Neki od njih vraćaju se roditeljima, a drugi opet nastoje sami iznova oblikovati svoj život. U takvim slučajevima trebala bi crkvena zajednica pokazati svoju spremnost i dotičnima ponuditi i konkretnu pomoć. U tom je smislu pastoral s razvedenima uvijek jedan izazov za dijakoniju u kršćanskoj zajednici.

Župne bi zajednice morale imati oko za one koji su upućeni na konkretnu pomoć. One mogu pomoći na razne načine, na primjer pri traženju prikladna stana za one koji ga trebaju. Kod nekih nastaju slučajevi samohranih majki i očeva kojima se nameću mnogi izazovi i opterećenja, među njima moguće i financijski. Mnogi i nakon razvoda imaju još poteškoća sa svojim bivšim bračnim drugom, koji ponekad pokazuje agresivnost ili ih na neki drugi način ugrožava.

Ako je potrebno, dotičnima bi trebalo pomoći i u traženju odvjetnika.

Crkvene zajednice trebaju doći do toga da postanu mreža koja obuhvaća obitelji, koja prihvaća dotične osobe te svojom potporom i pomoći stoji uz njih. Osobito je riječ o dijakonijskoj potpori u njihovoj teškoj životnoj situaciji i njihovoj psihičkoj „bezdomnosti“.²⁵ Brak i obitelj su, naime, oni prostori koji trebaju biti obilježeni stabilnošću i ljubavlju, koje čovjek već po sebi treba. Ako netko izgubi taj dom za svoju dušu, ako se dakle njegova obitelj raspadne, tada mu prijete psihička bezdomnost. Upravo u tom kontekstu može jedna crkvena zajednica mnogo pomoći, odnosno pružiti potporu u takvoj psihičkoj bezdomnosti. Riječ je o pomoći za preživljavanje.

Veliku ulogu u svezi s time ima i caritas, čija zadaća bitno pripada dijakoniji. Caritas se treba posebno skrbiti za one koji se nalaze u nevolji, koji su, biblijski gledano, upali među „razbojnice života“ (Lk 10, 29-37).²⁶ Neki se od njih nakon razvoda nalaze u velikoj nevolji. Oni u svojoj crkvenoj zajednici smiju zamoliti konkretnu pomoć i tamo ju moći i primiti. U tom je smislu nužno da se iznova otkrije i ona prava zadaća župnoga caritasa, posebno što se tiče dijakonijskog djelovanja prema rastavljenima, te razvedenima i ponovno civilno vjenčanima.

Zaključne misli

Na koncu, dobro je još jednom podsjetiti na već spomenutu Apostolsku pobudnicu *Familiaris consortio* i na poziv pastoralnim djelatnicima i cijeloj zajednici vjernika da budu solidarni s razvedenima, te da pomognu razvedenima i ponovno civilno vjenčanima, i da sve učine kako se ovi ne bi osjećali isključenima iz Crkve.²⁷ Teško je reći koliko je i je li uopće ovaj poziv zahvatio pastoralne djelatnike i vjernike u crkvenim zajednicama.

25 Usp. *Passauer Pastoralplan 2000: «Gott und Menschen nahe»*, Passau, 2000., str. 7; Paul M. ZULEHNER, *Scheidungs-Not*, u: *Im Blickfeld*, Innsbruck, 1992., str. 3.

26 Usp. Paul M. ZULEHNER, *Visionsbedarf in der Kirche*, u: Dolores BAUER, Franz HORNER, Peter KRÖN (ur.), *nav. dj.*, str. 346.

27 Usp. IVAN PAVAO II., *nav. dj.*, br. 84.

Čini se da je jedan od razloga tome, barem što se svećenika tiče, potpuno koncentriranje na pitanje nepripuštanja sakramentima za vjernike koji su nakon rastave i razvoda ponovno sklopili civilni brak. Nepripuštanje sakramentima uzima se kao jedini kriterij za promatranje cjelokupne situacije tih osoba i za znak potpune pripadnosti Crkvi, odnosno jednoj crkvenoj zajednici. Međutim, ukoliko se zaključuje tom logikom, onda rastavljeni, koji su nakon rastave i razvoda braka odlučili dalje živjeti sami, ne trebaju nikakve posebne pozornosti, a onima koji su se ipak odlučili na novo civilno vjenčanje ne može se u tom slučaju baš nikako pomoći. Međutim, to nije točno! Nepripuštanje sakramentima ne smije biti jedini kriterij za pastoral ni samo s razvedenima ni s onima koji su se nakon razvoda ponovno civilno vjenčali. Jer na taj način propušta Crkva, a to znači kako pastoralni djelatnici u njihovoj pastoralnoj praksi tako i svi drugi vjernici trebaju pružiti potrebnu pomoć onima koji se nakon razvoda nalaze u doista teškoj životnoj situaciji. Razvod braka je, bez obzira na okolnosti, uvijek jedno bolno iskustvo i potrebno je dugo vremena da se cijelo to iskustvo razvoda nadiđe i da se pronađe novo usmjerenje u životu. Rane razvoda često ostaju prisutne tijekom cijelog života. To je iskustvo kako onih koji su se nakon razvoda odlučili dalje živjeti sami, i koji na temelju samog razvoda nisu spriječeni dalje sudjelovati u sakramentalnom životu, tako i ponovno civilno vjenčanih, koji su radi novog sklapanja civilne ženidbe isključeni iz *communio in sacris* (zajedništvo u svetinjama) vjernika. Iz toga se može doći do zaključka da je u Crkvi nužna posebna pastoralna skrb za razvedene i za one koji su se civilno ponovno vjenčali, odvojeno od pitanja o nepripuštanju sakramentima. Bilo bi dakle pogrešno svu problematiku njihove situacije reducirati samo na nepripuštanje sakramentima. Jer također i ponovno civilno vjenčanima mnogi su putevi otvoreni za sudjelovanje u životu Crkve i njihove župne zajednice. Potrebno je tim ljudima samo ukazati na postojeće mogućnosti.

Stoga kao zaključnu misao možemo reći da se kod cijele problematike oko pastoralna s razvedenim i ponovno civilno vjenčanim vjernicima ne treba prvenstveno i jedino brinuti o pitanju *communio*

---

in sacris nego o *communio de vita* (zajedništvo života). Pastoralno-teološki to bi značilo da se ne radi prvenstveno o pitanju pastoralu sakramenata nego o dijakoniji, odnosno o pomoći i služenju onima koji se nakon razvoda nalaze u teškoj životnoj situaciji. To bi dakle bila prva zadaća Crkve i svake crkvene zajednice kada je riječ o pastoralu razvedenih te razvedenih i ponovno civilno vjenčanih vjernika.

Pastoral Directions in Dealing with Divorced and Civilly Remarried. An Invitation for a Diaconical Activity

Summary

The article deals with the complex issue of the actual pastoral work and behaviour towards persons that experienced a failure of a valid Church marriage, and got remarried civilly. Theology discusses the problem, searching for acceptable solutions, especially in the context of the church practice, i.e. discipline regarding the persons in a second civil marriage and their non-admission to sacraments of confession and eucharist. This article considers the standpoint of the Church a clear direction, and does not discuss this issue, but searches for concrete pastoral possibilities of a systematic work with the separated, divorced and civilly remarried persons. The question is not the pastoral of sacraments, but the diakonia: the help and the service to those who subsequently to a divorce go through a difficult life situation. Workers and employees of the Church, parish vicars, are acquainted with the situation, especially regarding the number and the circumstances of life of interested believers; finally, the article attempts to outline a communication with those believers and a possible integration in the life of the church community, in accordance with the pastoral possibilities.

Key words: divorced, separated, civilly remarried, pastoral work, personal conversation, integration, community, diaconia.